

KIRJA-ARVIO:

YLIRAJAINEN IDENTITEETTI

– SOMALIPOIKIEN NUORUUS SUOMESSA

Petri Hautaniemi 2004: Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 41. 216 sivua.

Jouni Hyvönen

Petri Hautaniemi tutkii sosiaaliantropologian väitöskirjassaan sitä, millaista on varttua ja jäsentää identiteettiään somalipoikana Suomessa. Tutkimus lisää ansiokkaasti ymmärrystämme ylijärjaisen identiteetin muodostumisen kiistanalaisuudesta. Hautaniemi on joutunut hylkäämään enkulturaation ja sosialisointin käsitteet, sillä ne eivät toimi ylijärjaisen varttumisen ja identiteetin rakennuksen jäsenyyksessä. Hautaniemi tarkastelee somalipoikien identiteettiä ja kulttuurisen sopeutumisen prosesseja globaalissa kontekstissa kytkeytyen transnationaalisen tutkimuksen piiriin. Somalipoikien asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa tarkastellaan poikien oman kokemusmaailman kautta. Hautaniemi tarkastelee yksilön identiteetin syntyä ihmisverkostoista käsin. Sukulaisuussuhteet ja perheyhteys ovat maantieteellisesti mahdollisesti hajanaiset, mutta yhteyksien ylläpitäminen yli rajojen on osa somalipakolaisten arkipäivää. Sukulaisuussuhteet muodostavat perinteisen turvaverkoston, jossa taloudellista apua ja kasvatustuuta jaetaan. Elämäkerrallinen identiteetti jäsentyy pakolaislapsen ja -nuoren monitahoisten kokemusten ja mahdollisten lukuisten asuinpaikkojen myötä ylijärjaisesti, sillä perhe- ja sukulaisuussuhteet jäsentyvät kansallisvaltioiden rajoista riippumatta. Tutkimus pohjautuu laajaan aineistoon ja usean vuoden kestäneeseen kenttätyöhön somalipoikien parissa. Hautaniemen tutkimuksessa pakolaisten arki tuodaan lähelle tutkimuksen pintaa. Somalipoikien kiistanalaista asemaa suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa valotetaan monelta kannalta, viranomaistahoja ja piilorasismia unohtamatta.

Hautaniemen kosketus kenttään on intiimi. Tästä huolimatta tutkimuksessa olisi voinut paneutua vieläkin syvällisemmin informanttien maailmaan. Esimerkiksi somalipoikien sukupuolisen identiteetin rakentuminen on monitahoinen prosessi. Mielenkiintoisia lisäkysymyksiä heräsi perinteisen ja länsimaisen mieskuvan välisestä dialogista: millä tavalla somalinuori jäsentää asemaansa oman kulttuuritaustansa ja länsimaisen ihmiskuvan välillä. Mieheksi varttuvien nuorten

arvomaailma ja sukupuolisen käyttäytymisen moraaliset kysymykset olisivat olleet kiintoisia kulttuurien välisen dialogin tutkimusalueita. Tutkija on hahmottanut sukupuolisen identiteetin kysymyksiä sopeutumisen, kiistanalaisuuden ja kulttuurisen neuvottelun kautta, mutta poikien oma ääni ei ole näissä kysymyksissä paljontaan kuuluvissa. Tarkoitus ei varmaan olekaan ollut selvittää syvähaastatteluin poikien ajattelua vaan seurata heitä osallistuvasti havainnoiden.

Somalipoikien varttuminen suomalaisessa yhteiskunnassa tarkoittaa jatkuvia neuvotteluja oman olemassaolon oikeutuksesta. Esimerkiksi julkisessa tilassa somalinuoret joutuvat neuvottelemaan jatkuvasti läsnäolonsa oikeutuksesta. Tämä ihonvärin problematiikka tuo selkeästi esille valtaväestön oikeuden määrittellä ne normatiiviset rajat, joiden ulkopuolelle voidaan sijoittaa kaikki, mikä edustaa valtavirrasta poikkeavaa. Ihonväri stigmatsoi, ja sillä on jopa kansalisoikeuksia rajoittavia vaikutuksia, näin on valitettavasti vielä ainakin somalipoikien kohdalla. Suomalaisen yhteiskunnan vaikeus kohdata erilaisuutta ei rajoitu vain yleiseen mielipiteeseen, vaan syrjintä on myös rakenteellista. Hautaniemi suhtautuu kriittisesti kansallisvaltion itsemäärittelystä ohjautuvaan biopolitiikkaan. Hän tuo esille esimerkiksi ulkomaalaishallinnon valmisteleman DNA-lain synnyttämät ristiriitatilanteet somaliperheiden näkökulmasta. Eräänlaista rakenteellista vallankäyttöä edustaa DNA-lain yksisilmäinen soveltaminen pakolaisten perhesuhteiden määrittelyyn. Hautaniemen (2004, 157) mukaan ”perheenyhdistäminen perustuu valtion oikeuteen määrittellä perhe eikä perheen jäsenten oikeuteen määrittellä henkilöt, jotka muodostavat heidän perheensä.” DNA-testit sukulaisuuden varmistamiseksi ja perheenyhdistämiseksi saattavat monessa tilanteessa asettaa kyseenalaiseksi perheen todellisen tilanteen. Voiko medikalisoitunut yhteiskunta määrittellä biologisen sidoksen sosiaalista sidettä merkittävämmäksi?

Kriittiseen valoon joutuvat myös hyvinvointipalveluja ja hoivaa tuottavat tahot. Hyvää tarkoittavat toimet saattavat vääristyä vallankäytöksi ja uhkaksi toisen omille itsemäärittelyille. Viranomaisten ja pakolaisperheiden välisissä suhteissa on analyttisesti kysymys kansallisvaltion arvojen ja rajojen sekä ryhmien omien sidosten rakentumisesta ja rakentumisessa vallitsevista eroista. Perheen, sukupuolen ja yksilön henkilöllisyyden perustalle rakentuvat kansallisvaltion hyvinvoinnin ehdot, tämän johdosta niistä muodostuu myös kiisteltyjä kulttuurisia kategorioita. Vaatimus pakolaisten sopeutumisesta isäntämaan kulttuuriin voidaan kyllä kääntää toisinkin päin: ”Olemmeko edes halukkaita ymmärtämään somalipoikien maailmaa?” Ennen kaikkea kysymys koskettaa välittömästi kaikkia viranomaistahoja, jotka ovat tekemisissä pakolaisten kanssa, mutta välillisesti olemme koko kansakunta tämän haasteen edessä.

Hautaniemen tutkimus avaa kysymyksiä myös laajemmalla rintamalla pohjoisen hyvinvointivaltion pyrkimyksistä määrittellä paikkaansa globaalissa maailmanjärjestyksessä. Hautaniemi kysyy oikeutetusti, pohjautuvatko hyvinvointipalvelujen käsitykset normatiivisesta ideaaliperheestä ja pohjoismaisen tasa-arvon stereotypiat eräänlaiseen kulttuurifundamentalismiin. Kulttuurifundamentalismista on lievästi

tulkittuna kyse aina silloin, kun kulttuuri nähdään perimmäisenä järjestyksen selittäjänä ja oikeuttajana (ks. Hautaniemi 2004, 135). Kulttuurifundamentalismia löytyy kriittisesti tarkastellen myös ”laitostuneesta viranomaispuheesta”.

Kulttuurifundamentalismin kautta on helppoa selittää etnosentristä katsantotapaa ja luonnollistaa rasistisia rakenteita. Hautaniemi viittaa Stocklen (1995) ajatukseen kulttuurisen fundamentalismin asettumisesta samalle historialliselle jatkumolle kuin muut evoluutio-opista sovelletut aatteet. Hautaniemen (2004, 136) mukaan tämä näkyy selvästi siinä, kuinka ”eurooppalaisissa kansallisvaltioissa pidetään enenevässä määrin muukalaispelkoa ja varautunutta suhtautumista vieraseen ’luonnollisena’. [...] Onko tällainen luonnollisuus sisäänrakennettu käsityksiimme hyvinvointivaltion kansalaisuudesta ja järjestyksestä, kun keskustelemme maahanmuutosta?” Kulttuurifundamentalismi, joka on hivuttautunut poliittiseen retoriikkaan, uhkaa kapeuttaa kansallisvaltioiden solidaarisuutta.

Transnationaalitutkimus pyrkii hahmottamaan globalisaatiota ruohonjuuritasolla samalla kun se tiedostaa vaikutteiden ja vaihdannan syntyneen pitkäkestoisien vuorovaikutusten myötä. Lähtökohta on osin vastareaktio sille, kuinka globalisaatiokeskusteluissa maailman yhdentyminen on nähty pelkästään viimeaikaisena modernina ilmiönä. Hautaniemen (2004, 169) mukaan ”transnationaalitutkimus voidaan mieltää myös kritiikiksi sellaiselle tutkimustraditiolle, joka näkee kulttuurit ensisijaisesti itsenäisinä ja riippumattomina saarekkeina, joita voidaan tutkimuksen kautta vertailla”. Hautaniemi on onnistunut kuvaamaan vakuuttavasti somalipoikien varttumista heidän ylijarjaisessa kokemusmaailmassaan. Ruohonjuuritason näkökulma on onnistuneesti esillä, ja Hautaniemen kriittinen katsantokanta on perusteltu: ”Joskus tutkimuksessa keskitytään arvioimaan avoimia transnationaalisia verkostoja sellaisella intensiteetillä, että kansallisvaltioiden ja niissä asuvien ihmisten rooli niiden tuottamisessa ja määrittämisessä unohdetaan ja sivuutetaan vähin maininnoin. Erityisesti siirtolaisuutta tai pakolaisuutta käsittelevissä tutkimuksissa kansallisvaltiolla on merkittävä asema ihmisten arkielämän määrittelyissä ja heidän liikkumisensa kontrolloimisessa. Transnationaalissa tutkimuksessa on syytä huomioida, että arvovaltaisen tai varakkaan eliitin ylijarjaisuus erottautuu pakolaisten, turvapaikanhakijoiden tai tavanomaisten siirtolaisten arjesta.” (Hautaniemi 2004, 170–171.)

Petri Hautaniemen väitöskirja avaa näköalan Suomessa asuvien pakolaisten ja erityisesti somalipoikien kohtaamiin ongelmiin: oman kulttuuritaustan ja valtakulttuurin välisiin konflikteihin, yksilön oikeuksien ja kansallisvaltion intressien ja odotusten ristiriitaan sekä yhteiskunnassa vallitsevaan avoimeen ja rakenteelliseen rasismiin ja valtakoneistojen kasvottomuuteen. Tutkimus on erityisen tervetullut lisä pakolaiskeskusteluun, ja se murtaa omalta osaltaan myös pakolaisten kanssa työskentelevien tahojen stereotyyppioita pohjoismaisen hyvinvointikoneiston toiminnasta ja perusteista.

FM Jouni Hyvönen on helsinkiläinen folkloristiikan tutkija.